

УДК 371.13

О. Б. Кошук,

кандидат педагогічних наук, докторант
(Національний університет біоресурсів і природокористування України)

sasa-siko@yandex.ru

ORCID: 0000-0002-0309-8184

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СПЕЦІАЛІСТА ЯК ХАРАКТЕРИСТИКА ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті приведені результати розгляду сутності професійної компетентності спеціаліста як характеристики його професійної діяльності. Автор прийшов до висновку, що сутність професійної компетентності спеціаліста виражається в ступені зв'язку об'єктивного еталона професійної діяльності, відображеного в нормативних документах, з суб'єктивними можливостями особистості працівника. Професійна компетентність є немовби своєрідним вимірювачем, індикатором, якісно-кількісною характеристикою рівня професіоналізму. Ця досить складна, багатоаспектна категорія, найбільш повно і всебічно характеризує спеціаліста-професіонала.

Ключові слова: професійна компетентність, професійна діяльність, компетентнісний підхід, професійне становлення, професія.

Постановка проблеми. Вища освіта є чинником, що впливає на професійне становлення людини. Тому від якості вищої освіти безпосередньо залежить успішність як окремої особи, так і позитивний розвиток всього суспільства у цілому. Будь-який фахівець початківець повинен володіти фундаментальними знаннями, професійними вміннями і навиками діяльності свого профілю, досвідом творчої і дослідницької діяльності щодо вирішення нових проблем. Повноцінна освіта дедалі частіше розглядається як необхідна умова досягнення бажаного рівня життя і як один з чинників прогресу економіки і суспільства у цілому.

Початок ХХІ ст. характеризується реформуванням системи вищої освіти. Реформи в освітянській галузі викликані введенням єдиних освітніх стандартів щодо результатів навчання, підвищенням якості підготовки спеціалістів, введенням компетентнісного підходу. Отже, на сучасному етапі розвитку суспільства відбувається орієнтація на компетентнісний підхід у підготовці майбутнього спеціаліста, де компетентність розглядається як головний чинник системи його підготовки. Сучасному суспільству потрібні компетентні спеціалісти, які мають не тільки професійні знання, вміння та навички, але й можуть приймати відповідальні рішення у невизначених ситуаціях, схильні до співробітництва, вирізняються мобільністю, динамізмом, конструктивністю, здатністю до адаптації, вмінням реалізувати свої творчі здібності. У доповіді міжнародної комісії з освіти для ХХІ ст. Ж. Делор сформулював суть моделі сучасної освіченої людини в термінах, які визначають сучасну освіту, – навчитися пізнавати, навчитися робити, навчитися жити разом, навчитися бути [1].

Слід зазначити, що вимоги роботодавця до випускників висуваються не тільки і не стільки в форматі "знань", скільки в таких дефініціях способів діяльності, як "уміння", "здатність", "готовність". Отже, мова йде про особливі освітні результати системи професійної освіти, у рамках яких знання виступають необхідною, але недостатньою умовою досягнення затребуваної якості професійної освіти, тобто мова йде про "професійну компетентність" і такі її складові, як спеціальні професійні і ключові компетенції, професійно важливі якості особистості спеціаліста, обумовлені особливостями професійної діяльності.

Професійна компетентність – це інтегративне, багатоаспектне поняття, показник особистісного зростання і професійної майстерності. Спеціалісти, що володіють професійною компетентністю, здатні успішно адаптуватися до соціально-економічних змін у суспільстві, прогнозувати свою життєдіяльність, бути конкурентоспроможними на ринку праці [2].

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. В даний час проблема професійної компетентності спеціаліста активно вивчається зарубіжними і вітчизняними вченими, які вкладають в її трактування різний зміст [3].

Так, у філософії, професійна компетентність розглядається як засіб пристосування до середовища (Д. Дьюї, У. Уоллер, К. Юнг, П. Сорокін, Ф. Знанецький). На думку вчених, саме професія творить людину за своїм образом і подобою; визначає інтереси людини, її переконання, смаки, прагнення, бажання; формує загальні інтереси у представників, які займаються однією і тією ж професією. Зокрема, Д. Томпсон і Д. Прістлі визначають професійну компетентність як систематизовану сукупність знань, високих моральних норм та професійного кодексу.

У соціології в рамках професійної стратифікації суспільства професійна компетентність розглядається як професійне покликання, професійний обов'язок. Науково доведено, що соціальний статус людини формується в єдності образу життя, професії та освіти (Р. Спенсер, М. Вебер).

У психології компетентність розглядається як специфічна здатність, що дозволяє ефективно вирішувати типові проблеми і задачі, які виникають у реальних ситуаціях повсякденного життя (Е. Клімов, В. Шадриков, К. Платонов, Н. Кузьміна). Відповідно до цього, професійна компетентність визначається як "здатність дотримуватися встановленого стандарту, застосовуваного в професії".

Окреслення невирішених питань, порушених у статті. У сучасному світі саме професійна компетентність майбутнього спеціаліста розглядається як показник якості освіти. Тому вивчення та аналіз особливостей процесу її формування в усіх галузях є пріоритетним завданням педагогічної науки.

Отже, **мета статті** полягає у розгляді сутності професійної компетентності спеціаліста як характеристики його професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У педагогіці ці поняття описують рівень підготовки і діяльності фахівців, характеризують їх здатність вирішувати задачі різного рівня і здійснювати розумові операції (аналітичні, критичні, комунікативні), наявність у них практичних умінь, здорового глузду і тому подібне. Компетенції є раціональним поєднанням знань, здатностей і готовності до діяльності, орієнтовані на самостійну участь особи в навчально-пізнавальному процесі і подальше успішне включення у трудову діяльність. Під час навчання у вузі перед кожним студентом стоїть завдання опанувати всі сторони майбутньої спеціальності, сформувати себе як суб'єкта професійної діяльності [4].

Як засвідчує аналіз наукових джерел [2, 3, 4] та наш професійний досвід, професійна компетентність, як найбільш повна поінформованість суб'єкта праці щодо предмету діяльності, має два аспекти або два сенси.

У вузькому (стосовно до конкретної професійної діяльності) сенсі професійна компетентність включає знання, уміння, навички, а також способи їх реалізації в діяльності, спілкуванні та саморозвитку особистості. В широкому сенсі – професійна компетентність включає рівень успішності взаємодії з соціальним середовищем.

У змістовному плані професійну компетентність характеризують як: якість людини, яка отримала освіту певного ступеню, що виражається в готовності (здатності) на основі досягнутого до посиленої (продуктивної, ефективної) діяльності з урахуванням її соціальної значущості та соціальних ризиків, які можуть бути з нею пов'язані; поінформованість спеціаліста щодо певної професійної діяльності, професійного поля, в якому він діє, а також здатність до ефективної реалізації в практичній діяльності своєї професійної кваліфікації та досвіду.

Досягнення професійної успішності пов'язано з забезпеченням необхідного рівня професійної компетентності.

На формування професійної компетентності, в першу чергу, впливає компетенція як сукупність повноважень, які має в своєму розпорядженні відповідний спеціаліст, а також особистісні, ділові якості суб'єкта.

Деякі вчені [2, 3] розглядають професійну компетентність як інтегральну характеристику ділових і особистісних якостей спеціаліста. У поняття "професійна компетентність" дослідники включають наступні аспекти: проблемно-практичний – адекватність розпізнавання і розуміння ситуації, адекватна постановка та ефективне виконання цілей, завдань, норм у даній ситуації; смисловий – адекватне осмислення виробничої ситуації у більш загальному соціокультурному контексті; ціннісний – здатність до правильної оцінки ситуації, її суті, цілей, завдань і норм, з точки зору власних і загальнозначущих цінностей.

Професійну компетентність трактують, як здатність бути спеціалістом і професіоналом, і в широкому контексті – особистістю [2]. Так, центральним в процесі життєвої активності дорослої людини в сучасному суспільстві є фактор професійної компетентності. Його наявність або відсутність викликає розходження в особистісному самовизначенні і стилях життя. Професійна компетентність включає знання та ерудицію, які дозволяють людині кваліфіковано судити про питання сфери професійної діяльності, бути обізнаною у певній галузі, а також якості особистості, що дають можливість індивіду діяти відповідально і самостійно. Професійна компетентність виражається в успішному вирішенні певного класу професійних завдань.

Структура і зміст професійної компетентності багато в чому визначаються специфікою праці. По суті, професійна компетентність передбачає досконале володіння інструментарієм, прийомами і продуктивними технологіями реалізації функціональних обов'язків і виступає інтегральною характеристикою, яка дозволяє судити про рівень підготовленості спеціаліста і його здатності виконувати посадові функції.

Професійною компетентністю є ступінь кваліфікації спеціаліста, що дозволяє йому успішно вирішувати поставлені перед ним професійні завдання, здійснювати продуктивну професійну діяльність і актуалізувати свої особистісні ресурси.

Визначення професійної компетентності включає в себе ряд взаємопов'язаних між собою характеристик, таких, як: гностичну або когнітивну, що відображає наявність необхідних професійних

знань; регулятивну, що дозволяє використовувати наявні професійні знання для вирішення професійних завдань; рефлексивно-статусну, що дає право за рахунок визнання авторитетності діяти певним чином; нормативну, що відображає коло повноважень, сферу професійної діяльності; комунікативну, оскільки поповнення знань або практична діяльність завжди здійснюються в процесі спілкування або взаємодії.

Критерій успішності професійної кар'єри спеціаліста, який можна використати у визначенні структури професійної компетентності, був запропонований А. Пашковим. Професійна компетентність спеціаліста будь-якого профілю включає: практичну (спеціальну) компетентність як високий рівень знань, техніки і технологій, що використовуються в професійній діяльності і забезпечують можливість професійного зростання, зміну профілю діяльності, результативність творчої діяльності; соціальну компетентність, що передбачає здатність брати на себе відповідальність і приймати рішення, брати участь у спільному прийнятті рішень, регулювати конфлікти, продуктивно взаємодіяти з представниками інших культур і релігій; психологічну компетентність; інформаційну компетентність – володіння новими інформаційними технологіями; комунікативну компетентність, що передбачає знання іноземних мов, високий рівень культури мовлення; екологічну компетентність, засновану на знанні загальних законів розвитку природи і суспільства, на екологічній відповідальності за професійну діяльність; валеологічну компетентність, що означає наявність знань і вмінь у галузі збереження здоров'я, в питаннях здорового способу життя [5].

Таким чином, професійна компетентність багато в чому визначається специфікою професійної діяльності, її приналежністю до певних видів.

Отже, у педагогічному плані професійну компетентність можна розглядати як індивідуальну характеристику міри відповідності вимогам професії. Формування професійної компетентності зводиться не лише до рівня необхідної освіти у рамках однієї професії з урахуванням індивідуальних особливостей, але і прагнення до набуття нових знань і здібностей. Формування професійної компетентності спеціалістів представляється як процес цілісного розвитку особи – суб'єкта професійної діяльності. Підвищення рівня компетентності залежить від власних можливостей особи, від уміння використовувати наявні можливості.

Професійна компетентність – це системна динамічна характеристика особистості, сукупність здібностей знань, умінь, ділових і особистісних якостей, яка демонструє володіння сучасними технологіями і методами вирішення професійних завдань різного рівня складності і дозволяє здійснювати професійну діяльність з високою продуктивністю. Інакше кажучи, професійна компетентність трактується як інтегральна характеристика особистості, що визначає здатність фахівця вирішувати професійні проблеми й типові професійні завдання, що виникають у реальних ситуаціях професійної діяльності, з використанням знань, професійного й життєвого досвіду, цінностей та нахилів [4].

Професійна компетентність проявляється у професійному мисленні і інтуїції спеціаліста. Її показниками є стійка професійна мотивація, творча установка і свідома професійна творчість, індивідуальність у професійному праці.

Дослідники розглядають професійну компетентність як складову частину культури спеціаліста; властивість особистості, результат освіти; здатність і готовність здійснювати професійну діяльність; вміння нести відповідальність за власний добробут і благополуччя суспільства; можливість ефективної поведінки у професійній діяльності; інтегральну характеристику суб'єкта праці. Спільним для всіх визначень є те, що термін "професійна компетентність" вживається в якості показника рівня професіоналізму спеціаліста.

Формування професійної компетентності нами розглядається як процес, який розпочинається до початку трудової діяльності і продовжується протягом всього часу її виконання.

Оцінка професійної компетентності спеціаліста на різних етапах його професійної кар'єри є одним з найбільш важливих напрямів психологічного забезпечення професійної діяльності. Головною проблемою в оцінці рівня розвитку професійної компетентності в цілому, так і окремих її складових частин – професійних компетенцій – є пошук ефективних оціночних методів. На нашу думку, необхідно підбирати оціночні методи не дуже трудомісткі в обробці, з одного боку, а з іншого – дають найбільшу достовірність отриманих результатів.

Проблему оцінки професійної компетентності Р. Морозова пов'язує з двома незалежними ситуаціями: з ситуацією оцінки персоналу (специфіка його поведінки і індивідуальна результативність); ситуацією оцінки проекту професійної діяльності (специфіка розв'язуваних завдань). Оцінку професійної компетентності дослідниця пропонує розглядати в наступних контекстах: компетентність з точки зору пошуку і відбору кадрів, оцінка успішності: модель затребуваного спеціаліста; компетентність з точки зору розвитку людських ресурсів – оцінка організаційного розвитку: модель майбутнього спеціаліста; компетентність з точки зору результативності – оцінка результативності: модель ефективного спеціаліста; компетентність з точки зору стимулювання праці – оцінка зв'язку між оплатою і результатом: професійно-кваліфікаційні моделі спеціалістів. Р. Морозова робить висновок про те, що професійна компетентність

безпосередньо пов'язана з якістю виконавської діяльності працівника, з його індивідуальною результативністю [6].

Відмінність компетентного спеціаліста від кваліфікованого полягає в тому, що він не тільки володіє певним рівнем знань, умінь і навичок, але й реалізує їх у своїй професійній діяльності; володіє внутрішньою мотивацією до якісного здійснення своєї професійної діяльності і ставленням до своєї професії як до цінності. Компетентний спеціаліст здатний виходити за рамки свого предмета, своєї професії, він має певний творчий потенціал саморозвитку.

Отже, професійна компетентність – це комплексна характеристика людини, яка включає в себе знання, уміння, здібності і досвід, а також мотивацію, особистісні особливості і визначає успішність виконання професійної діяльності.

Суть технології оцінки професійної компетентності полягає у визначенні професійного потенціалу та розробки проекту професійного розвитку. В ході оцінки компетентності вирішуються наступні завдання: детальний аналіз та структурування професійного досвіду; аналіз і самооцінка внутрішніх ресурсів і потенціалу; співвіднесення професійного потенціалу з вимогами ринку праці та конкретного робочого місця; визначення оптимальних варіантів професійного розвитку; розробка професійного проекту, що включає конкретні кроки і дії щодо досягнення поставленої мети; розвиток особистої відповідальності у професійному виборі і побудові майбутнього. Результатом оцінки професійної компетентності виступають оптимізація професійної діяльності спеціаліста, задоволення потреби у професійному розвитку, планування професійної кар'єри.

Складовими елементами технології оцінки професійної компетентності є окремі методики, які характеризуються високою надійністю і валідністю. На практиці для оцінки професійної компетентності використовують наступні: біографічні анкети; інтерв'ю; робочі завдання; особистісні тести; мотиваційні тести; когнітивні тести; інтелектуальні тести; проєктивні тести; коефіцієнт здоров'я; центри оцінки.

Технологія оцінки професійної компетентності ґрунтується на спостереженні за спеціалістом під час діагностичної бесіди і на тестуванні з психологічними методиками наступних напрямків: методики діагностики комунікативних навичок, інтелектуальних здібностей, особистих якостей, окремих професійно важливих якостей. Відповідно, психодіагностичний інструментарій для визначення професійної компетентності спеціаліста залежить від особливостей професійної діяльності.

Висновки. Аналіз теоретичних посилань, зроблений у даній статті, дає змогу визначити сутність професійної компетентності. Отже, професійно компетентною визнається така робота спеціаліста, в якій професійна діяльність здійснюється на достатньо високому рівні, досягаються відчутні результати праці, реалізується особистісний потенціал. При цьому компетентність фахівця визначається співвідношенням у реальній діяльності його професійних знань і вмінь з одного боку, та професійних позицій, психологічних якостей – з іншого. Компетентність розглядається як поєднання психічних якостей, тобто психічних станів, що дозволяє діяти самостійно й відповідально, як володіння людиною здатністю й умінням виконувати певні трудові функції. Таким чином, сутність професійної компетентності виражається в ступені зв'язку об'єктивного еталона професійної діяльності, відображеного в нормативних документах, з суб'єктивними можливостями особистості працівника. Професійна компетентність є немовби своєрідним вимірювачем, індикатором, якісно-кількісною характеристикою рівня професіоналізму. Це досить складна, багатоаспектна категорія, найбільш повно і всебічно характеризує спеціаліста-професіонала.

Суть технології оцінки професійної компетентності полягає у визначенні професійного потенціалу та розробці проекту професійного розвитку спеціаліста. Складовими елементами технології оцінки професійної компетентності є окремі методики, які характеризуються високою надійністю і валідністю. Результатом оцінки компетентності можна вважати, наприклад, визначення переліку варіантів професійного руху спеціаліста і підтвердження правильності обраної професійної стратегії.

Перспективи дослідження. Подальші дослідження передбачається провести в напрямку вивчення професійної компетентності спеціалістів з агроінженерії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Делор Жан Сокрытое сокровище / Ж. Делор. – UNESCO, 1996. – 53 с.
2. Гузій Н. В. Педагогічний професіоналізм : історико-методологічні та теоретичні аспекти : [монографія] / Н. В. Гузій. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. – 243 с.
3. Низовець О. А. Теоретико-методологічний аналіз феномену комунікативної компетентності / О. А. Низовець // Актуальні проблеми психології. – Київ-Ніжин : Видавництво НДУ, ДС "Міланік", 2007. – Том 10, Вип. 1. – С. 51–53.
4. Болюбаш Н. М. Теоретичні засади формування професійної компетентності майбутніх економістів / Н. М. Болюбаш // Наукові праці : [науково-методичний журнал]. – 2009. – Вип. 99, Т. 112. – С. 88–95.
5. Гонеев А. Д. Профессиональное образование как педагогическая система / А. Д. Гонеев, Е. П. Белозерцев, А. Г. Пашков // Педагогика профессионального образования : [учебное пособие]. – М. : Академия, 2004. – С. 20–33.

6. Байденко В. И. Выявление состава компетенций выпускников вузов как необходимый этап проектирования ГОС ВПО нового поколения : [методическое пособие] / В. И. Байденко. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. – 72 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Delor Zhan Sokrytoe sokrovishhe [Hidden Treasure] / Zh. Delor. – UNESCO, 1996. – 53 p.
2. Guzij N. V. Pedagogichniy profesionalizm : istoriko-metodologichni ta teoretychni aspekty [Pedagogic Professionalism : Historical, Methodological and Theoretical Aspects] : [monographiia] / N. V. Guzij. – K. : NPU im. M.P. Dragomanova, 2004. – 243 p.
3. Nizovets' O. A. Teoretyko-metodologichniy analiz fenomenu komunikativnoi kompetentnosti [Theoretical and Methodological Analysis of the Phenomenon of Communicative Competence] / O. A. Nizovets' // Aktual'ni problemi psihologii [Actual Problems of the Psychology]. – Kyiv-Nizhyn : Vidavnitsvo NDU, DS "Milanik", 2007. – Vol. 10, Issue 1. – P. 51–53.
4. Boljubash N. M. Teoretychni zasady formuvannja profesijnoi kompetentnosti majbutnikh ekonomistiv [The Theoretical Basis of Formation of Professional Competence of Future Economists] / N. M. Boljubash // Naukovi pratsi [Scientific Efforts] : [naukovo-metodichniy zhurnal]. – 2009. – Vol. 99, Issue 112. – P. 88–95.
5. Goneev A. D. Professional'noe obrazovanie kak pedagogicheskaja sistema [Professional Education as a Pedagogical System] / A. D. Goneev, E. P. Belozercev, A. G. Pashkov // Pedagogika professional'nogo obrazovanija [Professional Education Pedagogy] : [uchebnoe posobie]. – M. : Akademija, 2004. – P. 20–33.
6. Bajdenko V. I. Vyjavlenie sostava kompetencij vypusknikov vuzov kak neobhodimyj etap proektirovanija GOS VPO novogo pokolenija [Identification Strength of Competences of Graduates as a Necessary Stage of the Development of New Generation STATE HPE] : [metodicheskoe posobie] / V. I. Bajdenko. – M. : Issledovatel'skij centr problem kachestva podgotovki specialistov, 2006. – 72 p.

Кошук А. Б. Профессиональная компетентность специалиста как характеристика его профессиональной деятельности.

В статье приведены результаты рассмотрения сущности профессиональной компетентности специалиста как характеристики его профессиональной деятельности. Автор пришел к выводу, что сущность профессиональной компетентности специалиста выражается в степени связи объективного эталона профессиональной деятельности, отраженного в нормативных документах, с субъективными возможностями личности работника. Профессиональная компетентность является как бы своеобразным измерителем, индикатором, качественно-количественной характеристикой уровня профессионализма. Это довольно сложная, многоаспектная категория, наиболее полно и всесторонне характеризует специалиста-профессионала.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, профессиональная деятельность, компетентностный подход, профессиональное становление, профессия.

Koshuk O. B. Specialist's Professional Competence as a Characteristic of His Professional Activities.

Higher education is a factor that affects the professional formation of the person. The quality of higher education depends on the success of the individual and the positive development of the society as a whole. Nowadays the professional competence of a prospective specialist is considered as an indicator of the quality of education. The study and analysis of the characteristics of its formation process in all areas is a priority task of the pedagogics. The method of research is theoretical. The nature of professional competence of the specialist as the characteristics of his professional activity was considered in the research process. The work of specialist is considered as professionally competent on condition that the professional activity is carried out at high level, appreciable work results are achieved, the personal capacity is implemented. Professional competence is defined in the real activity by the correlation of his professional knowledge and skills on the one hand, and of professional positions, psychological qualities – on the other hand. Competence is seen as a combination of mental qualities, namely mental states, which allow acting independently and responsibly, as the human's possession of ability and faculty to perform certain labour functions. The essence of professional competence is shown in the connection degree of the objective standard of professional activity, reflected in normative document, with the subjective facilities of the personality of employee. Professional competence is like a kind of indicator, qualitative and quantitative characteristic of the level of professionalism. It's quite complicated, manifold category that most fully and comprehensively describes the specialist-professional.

Key words: professional competence, professional activities, competence approach, professional development, profession.